

REPERCUSSIONS DEL TRACTAT DELS PIRINEUS A LES ILLES BALEARS

Miquel J. Deyà Bauzà
Universitat de les Illes Balears

RESUM: Tot i la guerra i les prohibicions de la Corona, l'intercanvi entre Mallorca i els francesos no era inexistent amb els francesos abans del 1659. Corsarisme, comerç indirecte per mitjà de neutrals i contraban constituïen el comerç anomenat alternatiu. Les clàusules marítimes del Tractat dels Pirineus modificaren radicalment el marc normatiu dels intercanvis, de manera que el comerç mallorquí i els seus agents s'hagueren d'adaptar a la nova situació reestructurant els seus negocis, la qual cosa es va fer de manera gens traumàtica. En una altra matèria l'ajuda dels mallorquins, singularment els corsaris, contra els francesos situà les relacions entre rei i Regne en una esfera de col·laboració militar de la qual s'intentà, des de Mallorca, treure'n un benefici polític que passés per un major nivell institucional del Regne. Una situació momentània atesa la resposta negativa de la Corona.

PARAULES CLAU: Corsarisme, clàusula de nació més afavorida, reestructuració comercial, Guerra de Portugal.

Introducció

Pot semblar cridaner el títol d'aquest capítol, atesa la distància geogràfica que hi ha entre les Balears i la frontera creada el 1659. Aquesta impressió es veurà corregida si es prenen en consideració alguns factors:

- La participació mallorquina, sobretot dels corsaris, a la Guerra dels Segadors en suport de Felip IV. Després de l'ocupació de Barcelona del 1652 els interessos dels corsaris continuaven, com continuaven les seves actuacions contra els francesos, aleshores els principals enemics de la Monarquia Hispànica. Des d'aquesta perspectiva el Tractat dels Pirineus impedia continuar una pràctica fins aleshores rendible en termes econòmics i polítics. En conseqüència, després de la pau, els corsaris s'hagueren d'adaptar a les noves circumstàncies tal com ho hagueren de fer quaranta anys després, quan –amb l'arribada dels Borbó a Espanya– els gals passaren de ser enemics a aliats.¹
- En termes socials el que acabem de dir significà que persones que havien aconseguit una rellevància social fruit de l'ascensió econòmica afavorida pel corsarisme, que fins llavors havia actuat de manera molt important contra els francesos, van haver de canviar d'estratègia per no perdre el paper que, al *servei del rei* i amb beneficis econòmics més que evidents, havien aconseguit.
- En tercer lloc, si bé el punt més conegut de la Pau dels Pirineus és –per així dir-ho– el terrestre, hi ha tot un seguit de clàusules amb un contingut mercantil i marítim. Aquestes clàusules suposaren el fracàs de la guerra econòmica de la Monarquia Hispànica contra els seus enemics.² Un fracàs que on primer es degué sentir fou en ports concrets, singularment en els àmbits on la presència francesa era més habitual; des d'aquesta perspectiva l'impacte d'aquelles clàusules sobre el port de Ciutat de Mallorca no fou menor.
- En aquells anys, sobretot després del 1640, les relacions entre la Corona i Mallorca conegueren certes modificacions. La Guerra dels Segadors havia demostrat la possibilitat d'emprar més els mallorquins com a força militar –de mar o de terra– contra els enemics del rei i no solament contra musulmans nord-africans. Després de l'entrada dels espanyols a Barcelona, la potencialitat militar, sobretot marítima, dels mallorquins fou emprada contra els francesos. Amb la Pau dels Pirineus ni el rei ni el Regne, sobretot la seva oligarquia, volgueren deixar perdre els fruits que una més estreta col·laboració militar estava donant a l'una i l'altra part. Si la Corona adquiria amb l'aportació mallorquina un recolzament militar (marítim, logístic i de forces de terra) que no li anava malament atesa la situació demogràfica i econòmica de Castella i el problema imperiós de Portugal, alguns sectors mallorquins veien en aquella col·laboració una manera de mantenir, per ventura ampliar, el seu status social i, de retruc, aconseguir algun avantatge per a aquell petit Regne que per no tenir no tenia ni corts pròpies.

1. Miquel J. DEYÀ, «Les Balears durant els inicis de la Guerra de Successió. Fractura social i ¿projecte polític?», a l'obra col·lectiva *L'aposta catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2007, p. 149.

2. Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, «Guerra económica y comercio extranjero en el reinado de Felipe IV», *Hispania*, tom XXIII, núm. 89, 1963. Per adonar-se del perill que la guerra econòmica als enemics tenia per la mateixa Monarquia Hispànica vegeu especialment p. 71-72.

No es poden oblidar altres circumstàncies que pareixen haver tingut un menor pes pel que fa la reacció de les Illes Balears enfront al Tractat dels Pirineus. Cal no oblidar que la major part de les terres que ara passaven a domini del rei cristianíssim havien estat part del patrimoni dels reis de Mallorca. Un altre factor que s'ha d'esmentar, tot i que tingué poca importància a Mallorca, és que el seu virrei en el moment de firmar-se el tractat era el senyor de Ceret, Josep de Lanuza i de Rocabertí.³

Amb tot plegat podria cridar l'atenció la manera amb què oficialment es va rebre l'anunci de la pau i que anàlitzem tot seguit. De tota manera cal no perdre de vista que a la mateixa Barcelona quan s'anuncià la firma del tractat se celebraren diverses festes i saraus, amb la qual cosa s'obviava no sols la pèrdua territorial, sinó també la fi de les institucions pròpies de les terres lliurades a França i el procés d'homogeneïtzació institucional en relació amb la resta de territoris gals que patiren aquelles terres.⁴ A les Balears, per davall de la reacció oficial, que tampoc no fou gaire visible car pareix que s'optà per donar a la notícia un perfil més aviat baix, el tractat afectà molta gent, singularment aquells que tenien un paper comercial actiu i que hagueren d'adoptar, si més no fins a la següent guerra contra el tradicional enemic gal, una nova estratègia econòmica, tal com veurem a l'apartat tres d'aquest treball.

L'arribada de la notícia, reaccions i valoracions

La notícia oficial de la pau es tingué a Mallorca per mitjà d'una carta reial de 12 de febrer de 1660 dirigida als jurats.⁵ Es tracta d'una breu notificació on, pel que fa als continguts del tractat, sols se cita el matrimoni entre la filla de Felip IV i Lluís XIV sense fer cap referència als territoris cedits a França. Pel que fa a la divulgació de la notícia, cal referir la sessió de 20 d'abril de 1660 del Col·legi de Mercaderia, quan el defenedor –autoritat pròpia del Col·legi– intervingué fent menció a la publicació de les paus i al matrimoni entre la infanta d'Espanya i el rei francès, però durant la sessió no es va fer cap esment als aspectes territorials i comercials regulats per la pau.⁶ El Col·legi acordà fer tot un seguit de festes, tal com, segons que es deia, era habitual davant de fets com els que s'havien notificat. S'acordà «que en demostració de tant felis succés, considerades les rahons que obliguen a tots nosaltres estimar la pau y quietut entre los Prínceps Cristianis y la conveniència que redunda al art mercantil haverse affectuat dites paus» es gastessin en les dites festes i lluminàries fins a sis-centes lliures. El que és dubtós és que alguns dels membres del Col·legi, que havien fet molts de diners durant la guerra, veiessin la pau com quelcom positiu per l'art mercantil o, almenys, per la seva participació en aquesta activitat. Deu ser aquest el cas del capità Jaume Canals, conegut corsari que en aquell any era conseller del Col·legi de la Mercaderia.⁷

En l'àmbit general del Regne les festes en commemoració de la pau i del matrimoni es feren l'1 de maig de 1660, segons el que recull Campaner,⁸ tot seguint Jeroni Alemany.⁹ Pareix que els saraus oficials tingueren un perfil més aviat baix i, sobretot, que es desenvoluparen sense fer gaire menció al contingut del tractat. Fos com fos, les persones que podien veure's afectades, sobretot els mercaders i els corsaris, sí que conegueren relativament aviat les noves regles del joc comercial. Una prova d'això és la constitució d'una companyia corsària que es formalitzà el 5 de juliol de 1661 entre els armadors Jaume Canals, Antoni Morrelles, Joan Baptista Sunyer i Antoni Garbí, el quals nomenaran capitans de les naus de la companyia Pere Flexes, Miquel Rovira, Joan Baptista de Lupino i Joan Ballester. Entre altres clàusules es determinava que l'activitat corsària havia de complir «los capítols 10, 13 y 60 de les capitulacions de Francia y Spaña».¹⁰ No pretenem afirmar que aquesta era la primera volta que s'exposava un coneixement de les paus firmades i/o d'alguns dels seus aspectes concrets,

3. A més de «Senyor de la Vila de Seret en lo Comtat del Rosselló», era comte de Plasencia i vescomte de Rueda i Perellós. Recordem que fou a la conferència celebrada a Ceret on es fixaren definitivament els límits entre les dues monarquies pel que fa als Pirineus tal com determinava el capítol quaranta-dos del tractat.

4. Segons Sanabre, aquest procés s'inicià gairebé immediatament a la firma del tractat (Josep SANABRE, *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*, Barcelona: Ed. Barcino, 1979, p. 90).

5. Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), còdex 32, f. 171.

6. ARM, Arxiu Històric (AH), 897, f. 90.

7. Per a una biografia d'aquest important mariner, mercader, corsari i en general rellevant personatge de la Mallorca del segle XVII vegeu Gonçal LÓPEZ NADAL, «El Capità Canals i els negocis per mar», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL)*, núm. 65, 2009, en premsa.

8. Àlvar CAMPANER, *Cronicón Mayoricense*, Palma: Ajuntament de Palma, 1984, 3a edició, p. 420.

9. Aquest personatge, del qual parlarem més àmpliament tot seguit, a més d'advocat, cronista de la Ciutat, membre de la darrera Juraria del Regne de Mallorca i –malgrat això– persona que obtingué nombrosos càrrecs sota el règim borbònic, escrigué una història de Mallorca i unes *Memorias Diarias* que abraçaven del 1655 al 1711, continuació de les iniciades per Jaume Pujol (Lluís RIPOLL, «El Cronicón y su autor» a Àlvar CAMPANER, *Cronicón...*, p. XV). De fet les memòries d'Alemany devien tenir poca cosa de vivència personal, car ell no nasqué fins al 1693. Es tractava d'un diari que Alemany confeccionà a partir de notícies que degué recollir a l'arxiu de la Universitat durant el període que fou jurat del Regne de Mallorca (1715-1717) (Miquel J. DEYÀ, «Jeroni Agustí Alemany Moragues», dins *Fills il·lustre de Palma*, Palma: Promomallorca, 2008, p. 30-31).

10. ARM, Notaris, B-685, f. 172.

simplement que els afectats coneixien amb bastant exactitud les clàusules que modificaven les condicions de la seva activitat.¹¹

Un dels exemples més clars de la pèrdua de memòria històrica de què gran part de les terres que ara es lliuraven a França havia format part del casal de Mallorca és la porció de la història de Mallorca escrita per Jeroni Alemany. D'aquesta història sols es publicà, l'any 1723, el primer volum que abraçava la segona meitat del segle XVII començant l'any 1651.¹² Al llarg d'aquest volum es fa referència a la situació de les terres pirinenques sense fer cap esment del seu antic lligam amb Mallorca. Així, pel que fa a l'any 1653, s'esmenta l'entrada dels francesos al Conflent i el seu domini del Rosselló, però sense fer cap referència a la condició de terres de l'antiga Corona de Mallorca.¹³ En aquesta línia no hi ha cap referència al Rosselló, la Cerdanya i altres terres lliurades a França a l'única menció que en aquell volum es fa al Tractat dels Pirineus, del qual es destaca la pau que suposà i el fet de que «*Cataluña quedase a la obediencia de Don Phelipe Quarto el Grande*».¹⁴ Des de la clara militància borbònica que Alemany tenia en el moment d'escriure la seva història pareix coherent no fer referència a un dels aspectes negatius d'aquella pau no sols des de la perspectiva catalana, sinó també des de la de la mateixa Corona espanyola.

Comerç i corsarisme abans i després de la pau. Les conseqüències marítimes del Tractat per a les Illes Balears

Tot i l'escassa menció, voluntària o no, que els contemporanis mallorquins feren d'altres clàusules del tractat, singularment de les que afectaven els territoris de la Catalunya Nord, tot i l'oblit d'Alemany envers la pau i als seus efectes –especialment greu si es considera que el volum publicat de la seva història correspon a la segona meitat del segle XVII–, el que és evident és que l'acord del 1659 tingué sobre Mallorca un impacte no menyspreable. La pau amb França i les seves clàusules comercials suposaren un canvi important en les pràctiques fins aleshores dutes a terme per corsaris, mercaders i gens de la mar.¹⁵ Des d'aquesta perspectiva, durant els anys de guerra des de Mallorca s'havien dut a terme tot un seguit d'actuacions, amb les seves repercussions econòmiques, que des del 1659 no es podien realitzar. És evident que el corsarisme rebé un fort cop. Cal recordar que durant tota la segona meitat del segle XVII els francesos foren les primeres víctimes del corsarisme mallorquí, que conegué un creixement progressiu entre el 1655 i el 1678,¹⁶ mentre que a Menorca es donava un augment de l'activitat corsària a l'empara de la guerra amb França, tot i que no sempre els corsaris que freqüentaven o tenien base als ports menorquins eren naturals de l'illa.¹⁷ Després del 1659 aquests corsaris, sobretot el mallorquins, s'hagueren de

11. El capítol deu i tretze eren el que permetien a vaixells francesos fer comerç amb «... *Reynos, Payses y Estados que están o estarán en Paz, amistad o neutralidad con la Francia... sin que puedan ser inquietados, ni molestados en esta libertad por los Navios, Galeras, Fragatas, Barcas, o otras Embarcaciones pertenecientes al Señor Rey Católico, o alguno de sus Súbditos, por ocasión de las (h)ostilidades que se encuentren, o podrían encontrarse de aquí adelante entre el dicho Señor Rey Católico, y los dichos Reynos, Payses, Estados, o alguno de ellos, que está, o estuviere en Paz, amistad, o neutralidad con la Francia (Tratado de paz entre esta Corona y la de Francia, ajustado porel Excelentísimo Señor D. Luis Méndez de Haro... y por el Eminentísimo Señor Cardenal Iulio Mazarini, a Leonardo del CASTILLO, Viage del Rey Nuestro Señor Don Felipe IV el Grande a la frontera de Francia*» (Madrid: Imprenta Real, 1667; per a l'elaboració d'aquest treball hem emprat sempre la versió del tractat publicada en aquella obra). De la possibilitat de fer comerç per part de França fins i tot amb els enemics de la Monarquia Hispànica sols s'exceptuava Portugal, on encara es mantenia la guerra. Pel que fa a la resta de territoris enemics d'Espanya en aquell moment o en un futur sols s'exceptuava el comerç de material bèl·lic i explícitament s'indicava en el capítol tretze que els francesos podrien introduir aliments a les terres d'enemics d'Espanya amb l'excepció de Portugal. L'article seixanta era el que es dedicava a Portugal, tot recollint el compromís de Lluís XIV de no ajudar de cap manera, ni per terra ni per mar, els insurrectes transcorreguts tres mesos després de la ratificació del tractat pels dos monarques. El tema de la col·laboració entre França i Portugal va ser conflictiu, car la Monarquia Hispànica esgrímí en diverses ocasions l'incompliment d'aquest capítol. Un exemple n'és la notificació de la reina regent als jurats del Regne de Mallorca quan començà una nova guerra amb França l'any 1667:

«*Amados y fiteles: Desde que se ajustaron los Tratados de la Paz de los Pirineos entre esta Corona y la de Francia ha sido el mayor cuidado del Rey Nuestro Señor y mio la puntual observancia dellos... pero con el deseo de no alterar el sosiego publico se han tolerado y disimulado los continuos socorros de gente y dinero que desde el mismo día de la conclusión de la paz ha subministrado el Rey Cristianísimo a Portugueses, dándoles tropas con pagadores propios suyos hasta embiar públicamente su armada a Lisboa, faltando en todo a los capítulos... jurados solememente por el que prohiben a franceses aun el comercio con Portugal...*» (ARM, AH, 879, sense numeració, foli datat el 15 de juny de 1667).

Il·lustrativament en aquell mateix 1667 es firmava un tractat de col·laboració militar clarament antiespanyol entre França i Portugal (Carlos SELVAGEM, *Portugal Militar. Compendio de História Militar e Naval de Portugal*, Lisboa: Temas Portugueses, 2006, 4a reimpressió, p. 452). De fet, des del mateix any de la signatura del Tractat dels Pirineus, França jugava a recolzar i a aïllar Portugal alhora tot combinant la posició oficial amb el recolzament fàctic (Carlos SELVAGEM, *Portugal...*, p. 433).

12. Jeroni ALEMANY, *Historia General de la Isla de Mallorca y sus adyacentes ilustrada con las vidas de sus varones insignes y ennoblecida de otras antigüedades, prerrogativas y blasones*, Palma, 1723.

13. Jeroni ALEMANY, *Historia General...*, p. 25.

14. Jeroni ALEMANY, *Historia General...*, p. 33.

15. La importància d'aquestes clàusules du Girard a afirmar que en certa mesura el Tractat dels Pirineus és també un tractat comercial inserit dins un tractat polític i fins i tot que els francesos aconseguiren a la Pau dels Pirineus més una victòria econòmica que política (Albert GIRARD, *Le commerce français à Séville et a Cadix au temps des Habsbourg*, Nova York: Burt Franklin, 1967, reimpr., p. 115 i 130).

16. Gonçal LÓPEZ NADAL, *El corsarisme mallorquí a la Mediterrània occidental (1652-1698): un comerç forçat*, Palma, 1986, p. 14.

17. Miquel A. CASASNOVAS, *Història econòmica de Menorca. La transformació d'una economia insular (1300-2000)*, Palma: Ed. Moll, 2006, p. 68.

conformar amb actuacions contra els musulmans, de menor rendiment econòmic.¹⁸ Això és ben clar en els documents relatius a l'armament de vaixells i esquadres corsàries posteriors al 1659, on els corsaris, molts dels quals tenien llicència reial anterior al citat any, deixen de fer esment explícit als francesos com a enemics a combatre.¹⁹

Entre altres coses, la pau afectà el subministrament a Mallorca de productes procedents de llocs concrets. Així, no es pot oblidar que, per al conjunt de la segona meitat del segle XVII, l'atac corsari a vaixells francesos va ser una manera de proveir-se de productes procedents del llevant mediterrani i del nord d'Àfrica. D'especial importància pareix que fou el corsarisme per introduir mercaderies de la primera de les zones citades, molt integrada en el comerç francès.²⁰ En conseqüència, després de la pau, per proveir-se d'aquestes productes, s'havien de cercar altres mecanismes, la qual cosa suposà un esforç d'adaptació dels mercaders i de reestructuració de les seves xarxes comercials i negocis fins aleshores molts centrats en el corsarisme i, quan era possible, en el comerç indirecte o en el limitat i controlat comerç directe quan ho permetia l'autoritat. Després de la pau una manera d'adquirir productes llevantins era comprar-los als francesos, sobretot a través de Marsella o dels seus mercaders, car aquell port gal era el gran centre reexportador dels articles procedent d'aquelles terres,²¹ tot i que aleshores les relacions comercials entre francesos i otomans passaven per moments difícils i de fet no es reprendrien fins a la firma de les capitulacions del 1673.²² L'altra opció era intentar participar en el contacte directe amb l'orient. Es detecten, en aquest sentit, algunes iniciatives després de la Pau dels Pirineus. Atès que substituir els francesos en aquest flux comercial devia ser difícil, pareix que mercaders mallorquins optaren per intentar participar en les iniciatives franceses, la qual cosa era una manera d'aprofitar-se de la seva experiència en el comerç amb aquella zona. És aquest el cas de la companyia formada pels germans xuetes Rafael Jeroni Cortés i Agustí Antoni Cortés, que al novembre del 1666 tenien esmerçades 2.076 peces de vuit en mercaderies procedents d'Ismirna i que en aquells moments es trobaven ja en el port de Ciutat, on havien arribat amb el vaixell *La Gran Corona*, conduït pel capità francès Lluís Delest i del qual era sobrecàrrec el mallorquí Rafel Valls.²³ És obvi que tant la inversió dels germans Cortés com –probablement– l'activitat de Rafel Valls haurien estat impossibles durant la guerra, atesa la interpretació que el virrei feia de la prohibició de comerç amb l'enemic i que veiem en un altre punt d'aquest treball. Aquest dos germans, singularment Rafael Jeroni, són després de la pau receptors de productes arribats directament des de ports francesos, la qual cosa ens fa pensar que abans ja ho feia mercè al comerç indirecte o del limitat comerç directe existent.

La pau significà la fi de la guerra econòmica a l'enemic, la qual cosa –tot i perjudicar algunes activitats desenvolupades fins aleshores i obligar els mercaders mallorquins a una reestructuració de les seves activitats– simplificava, si més no momentàniament, les regles del joc comercial. Des de l'òptica de la guerra econòmica, una de les primeres coses que feia la Monarquia Hispànica, com tots els *estats* de l'època, era prohibir el comerç amb els enemics. El que passa és que sota l'aparença clara i absoluta d'aquest manament s'amagava tota una casuística d'activitats econòmiques diverses *de iure* i *de facto*. Per acabar-ho d'arrodonir, sempre es podia acudir per part de les autoritats locals a l'estat de necessitat del Regne que feia necessari el contacte mercantil amb l'enemic, el qual es podia justificar esgrimint antics privilegis –més aviat interpretacions peculiars d'antics privilegis– que legalitzaven o donaven una aparença de legalitat a aquests intercanvis i, per tant, a l'enfortiment econòmic de l'enemic. El cas mallorquí és un exemple clar de com n'era, de complicat, a la pràctica dur a terme un principi en aparença tan clar com era el de no fer comerç amb l'enemic. El que passà el 1659, el mateix any de la pau, ens pot ser il·lustratiu. El 24 d'agost de 1658 s'havia dictat una reial ordre que reiterava la prohibició de fer comerç amb els enemics de la Monarquia.²⁴ El virrei de Mallorca l'havia aplicada amb escrupolositat, de manera que no sols es prohibí el comerç directe amb els enemics, sinó també l'indirecte, cosa que impedia l'arribada de vaixells de països amics o fins i tot *confederats* que portessin productes fabricats en terres enemigues.

18. Gonçal LÓPEZ NADAL, *El corsarisme...*, p. 17.

19. És aquest el cas del nomenament de capitans de vaixells corsaris que amb data 4 de juliol de 1661 feren els coneguts armadors corsaris Jaume Canals, Antoni Morrelles i Joan Sunyer en la persona de Pere Flexes i Joan de Lupina de les naus anomenades respectivament *San Antonio* i *Beato Gaetano* «para el presente viaje en corso que van a hazer con dichos navíos contra moros, turcos y otros enemigos de la R. Corona en las costas de Portugal, Barbaria y otras partes...» A aquesta empresa corsària ja ens hem referit anteriorment (vegeu la nota 11) i es desenvolupava gràcies a una reial cèdula del 1656, és a dir atorgada –òbviament– pensant molt més en els francesos que en els musulmans (ARM, Notaris, B-685, f. 165 v.)

20. El protagonisme francès en el comerç amb el Llevant i amb Berberia és ben conegut. Per ventura convé recordar que el comerç entre Barcelona i el nord d'Àfrica conegué un augment durant els anys de domini francès de Catalunya, òbviament fruit de l'activitat de mercaders francesos (Emili GIRALT, «La colonia mercantil francesa de Barcelona a mediados del siglo XVII», *Estudios de Historia Moderna*, núm. 6, 1956-59, p. 241).

21. Robert PARIS, *Histoire du commerce de Marseille. De 1660 à 1789*, París: Ed. Plon, 1957, p. 7; Eloy MARTÍN, *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVII). El comercio con los enemigos de la fe*, Barcelona: Ed. Bellaterra, 2001, p. 278 i seg.

22. Robert PARIS, *Histoire du commerce...*, p. 82-87.

23. ARM, Notaris, B-675, f. 183.

24. Tot i que la font parla de comerç, del context deriva que la preocupació principal eren les importacions, com si la Corona hagués assumit com a estructural la balança comercial negativa amb França en condicions normals de relacions polítiques i comercials.

Els jurats acudiren, per carta i per mitjà del síndic ordinari del Regne, al rei exposant com amb aquest criteri s'havien confiscat productes arribats a Mallorca per mitjà de vaixells procedents de Palerm, Liorna, Malta, Ceuta o fins i tot Gènova i demanant que des de Mallorca es pogués fer comerç amb vassalls de la Monarquia Hispànica o amb els seus confederats «*sin limitación... aunque haian sido frutos o fabricas de enemigos por ser isla y no poder servir de consecuencia ni de exemplo para otros Reynos*». ²⁵ El mateix virrei havia exposat al monarca la dificultat de determinar l'origen dels productes que arribaven al port de Ciutat, alhora que el procurador reial informava dels perjudicis que el Reial Patrimoni tenia de la minva d'entrades de productes estrangers. El Col·legi de la Mercaderia, del qual en aquell any era cònsol el mercader i armador corsari Antoni Pizà i n'eren consellers coneguts corsaris com Pasqual de Beyria o Joan Baptista Sunyer, s'oposaren a les actuacions dutes a terme pel virrei argumentant el perjudici que se'n derivaria per a les persones que havien arrendat el cobrament dels impostos o altres drets que gravaven l'entrada de mercaderies i que la prohibició d'aquelles pràctiques, que de fet eren un comerç indirecte amb l'enemic, dificultaria greument la comercialització exterior de productes mallorquins. ²⁶

Per fer-nos una idea de les dimensions del problema, podem afegir que recolzant les queixes dels jurats s'havien adreçat a Felip IV el bisbe i el Capítol de la Seu. Fins i tot el Col·legi de la Mercaderia aprovà enviar un síndic al monarca pagat amb diners oferts pel Gran i General Consell ²⁷ i els mateixos jurats escrigueren a l'ambaixador de Gènova, Venècia i Malta perquè pressionessin la Corona. ²⁸ El 13 de febrer de 1659 el rei dictaminà que es permetés fer comerç en els termes que ho demanaven els jurats «*pero solamente en aquello que fuera necesario para el mantenimiento de sus naturales y que esto sea a conocimiento y arbitrio de vos mi Lugarteniente y Capitán General y los que se sucedieren en ese puesto, pues sabreys arbitrar y permitir las entradas de que necesitare el Reyno atendiendo a su mayor bien y conservación*». ²⁹ La determinació del monarca no va satisfer les aspiracions del Regne i, a més, el virrei aplicà l'ordre exigint el cobrament de l'impost del deu per cent de contraban a les mercaderies que, tot i venir de terres aliades o confederades, duien productes francesos i d'altres enemics de la Corona. Així les coses, els jurats escrigueren de nou al rei recordant allò que ell mateix havia determinat en altres ocasions: «*... que de las vituallas y mercaderías que se introduxeren en el (Regne de Mallorca) de tierras de vasallos míos o confederados de mi Corona aunque sean de contravando y fabricadas en payses de enemigos de ella no se pague ni cobre el derecho de diez por ciento, sino de aquellas que derechamente vinieren de Francia y de otras partes de enemigos*». ³⁰ El 30 de juliol, molt a prop per tant a la firma del tractat, el rei escrivia als jurats en el sentit de no recollir les seves peticions i amb una redacció prou ambigua que permetia al lloctinent cobrar els citats drets fins i tot de les vitualles que arribaven al Regne. ³¹ La insistència dels jurats a mantenir l'*status quo* preexistent pel que fa a la introducció de mercaderies franceses per mà de vassalls espanyols o aliats de la Monarquia Hispànica, així com la insistència del rei i sobretot del lloctinent a modificar-ho, són indicis de la importància d'aquest tràfic. Precisament la firma de la pau provocà un augment del comerç directe entre ports francesos i Mallorca i, evidentment, un reducció força important d'aquell comerç indirecte.

Evidentment la solució determinada pel monarca en el sentit que els productes francesos que arribessin per mà de vassalls o aliats de la Corona haguessin de pagar el dret del deu per cent i contraban, no tingué gaire operativitat, car pocs mesos després es firmarien les paus i es liberalitzaria el comerç directe amb els francesos, ³² una situació ben distinta a l'existent un parell de mesos abans i allunyada de prohibicions com la que el virrei va fer el 1650 en el sentit de prohibir l'entrada de vaixells francesos, ³³ després que Felip IV assimilés el comerç amb francesos i anglesos amb el delictes de lesa majestat. ³⁴ De fet després del tractat no sols es legitimava el comerç directe entre les dues potències, la qual cosa era de fet donar avantatges comercials als francesos sobre els espanyols si es té en consideració la situació econòmica d'un país i de l'altre, a més i en concret a partir dels capítols

25. El síndic ordinari era un agent que es tenia a la Cort per fer arribar als *Consejos* i a la Corona les peticions del Regne i tenir un seguiment dels assumptes relatius a Mallorca que allà es tractaven.

26. ARM, AH, 897, s. n. La referència a la menor recaptació dels drets que gravaven les importacions és un clar indicatiu de la importància que tenia l'entrada, per mà de tercer, de productes francesos o procedents de França.

27. L'elegit fou el mercader, cònsol de la Mar i armador corsari Antoni Pizà (ARM, AH, 897, s. n.).

28. ARM, AH, 711, f. 174 v. La impossibilitat de rebre vaixells procedents de Gènova era un dels dos aspectes més greus de l'aplicació estricta d'aquesta normativa. L'altre consistia en què l'ordre suposava una minva molt grossa en els vaixells que venien a Mallorca i –en conseqüència– era impossible despatxar l'oli, amb la qual cosa el seu preu interior havia davallat molt i els ingressos fiscals del Regne se'n ressentien i òbviament –tot i que el document no ho esmenta– els ingressos de propietaris i mercaders vinculats a l'explotació i exportació d'oli.

29. ARM, AH, 880, s. n.

30. ARM, AH, 879, s. n.

31. ARM, AH, 879, s. n.

32. Així es derivava dels articles 5 i 6.

33. ARM, AH, 710, f. 128 v. Aquesta radicalització en la prohibició del comerç amb francesos des del 1650 cal relacionar-la amb les pressions holandeses –amb pau amb la Monarquia Hispànica des del 1648– per controlar el comerç exterior espanyol (Albert GIRARD, *Le commerce français...*, p. 81).

34. Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, «Guerra económica...», p. 98.

cinquè i sisè del tractat s'establia la vigència de la clàusula recíproca de nació més afavorida.³⁵ En concret el capítol cinquè era el que garantia el comerç directe d'un país a l'altre i les seguretats jurídiques de les compres i vendes realitzades pels súbdits d'un país a l'altre.³⁶ El capítol sisè era el que establia que els espanyols rebrien a França el mateix tractament –especialment fiscal– que s'aplicava a anglesos, holandesos «*o otros extranjeros que fueren allí tratados más favorablemente*», afegint que el mateix tractament de nació més afavorida rebrien els francesos en les terres del rei catòlic.³⁷

Aquestes clàusules, singularment les inserides en els capítols cinquè i sisè del tractat, ajuden a explicar el boom del comerç directe entre França i Espanya i, de manera més concreta amb Ciutat de Mallorca, després de la firma del tractat. Així, de l'estudi d'Andreu Bibiloni sobre el comerç exterior mallorquí de la segona meitat del segle XVII es pareix derivar un dinamisme no menyspreable del comerç directe entre Mallorca i ports francesos en els primers anys seixanta.³⁸ En el sorgiment d'aquest tràfic directe és indubtable que hi tingueren una importància capital el clima general de pau i les clàusules que permetien el comerç directe i també la relativa a l'atorgament de nació més afavorida. Es tracta aquesta d'una clàusula que ben aviat va ser coneguda i emprada a Mallorca.³⁹ Tot plegat no ens ha de fer pensar que els únics beneficiats del comerç directe i del nou tractament fiscal del comerç entre les dues potències van ser els francesos. Ni tan sols els gals van ser els únics que es beneficiaren de la creixent presència de vaixells del seu país en el port de Mallorca. Les societats, constituïdes legalment o operatives només de fet, operaven i feien que grups de mallorquins fossin també beneficiats d'aquest comerç. Es tracta, per exemple, dels mallorquins que revenien productes introduïts per francesos. Les clàusules comercials del tractat afavoriren que apareguessin a Mallorca agents de mercaders francesos, singularment de Marsella, com és el cas de Joan Moyà, consignatari del mercader d'aquella ciutat gala Phelibert Morard (*sic*), el qual durant els anys immediatament posterior a la Pau dels Pirineus i per mitjà d'aquell consignatari fa negocis amb mercaders establerts a Mallorca tan importants com Joan Lluís Bouet.⁴⁰

La normalització comercial fruit de la pau es deixà sentir en nombrosos àmbits mercantils, la qual cosa és ben important si es considera que el moment de major radicalització del rei i, sobretot, dels seus agents en el sentit de voler prohibir els contactes amb els francesos i fins i tot amb productes d'origen francès tot i que venguessin a Mallorca per via d'amics o aliats, va ser en els moments previs a la firma de la pau. Aquesta normalització i intensificació de les relacions comercials entre França –singularment Marsella– i Mallorca adquirí diverses formes:

1. Ja hem vist com hi ha mercaders marsellesos que tenen els seus consignataris a Mallorca.
2. S'estableix un comerç on hi ha moltes mercaderies i agents implicats, un cas és el que es presenta el 1662. El mercader de Marsella Francesc Marín, en nom propi o d'un altre, havia enviat blat a Mallorca,⁴¹ rebut per Pere Andreu Campos, el qual com a pagament envia a Marsella 1.080 quartans d'oli, 240 cuiros d'Alger i 62 peces de vuit. Aquest mateix Francesc Marín actua com a intermediari en ocasions pel que fa als negocis que els germans, també de Marsella, Joaquim, Llorenç i Damià Solicofres fan amb Mallorca, concretament amb el

35. Aquesta clàusula es va aconseguir per primera vegada, als efectes que ara ens interessin, pels holandesos en el tractat de la Treva dels Set Anys, i es recull després en el tractat de pau amb els mateixos holandesos del 1648 i el tractat addicional del 1650. El que passa és que després es va fer extensiva a altres potències, de manera que fou un element clau en la pèrdua de control de la Monarquia Hispànica sobre el seu comerç exterior (Albert GIRARD, *Le commerce français...*, p. 109).

36. Aquest capítol establia el comerç lliure entre el ports de les dues Corones, la qual cosa no vol dir que fos un comerç franc d'imposos. Aquest comerç lliure es pot considerar un precedent de la clàusula que en el Tractat de Ryswick del 1697 també establia el comerç lliure entre els ports de l'una i l'altra Corona (Mateu COLOM, «La Guerra de Successió a les Balears», a Miquel J. DEYÀ (dir.), *Història de les Illes Balears. L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*, Barcelona: Edicions 62, 2004, p. 376). El que no sabem per ara és si el principi de lliure comerç establert a la Pau dels Pirineus va ser tan conflictiu i tan vulnerat per part francesa com el determinat a Ryswick, sobretot pel que fa als primers anys del regnat de Felip V abans de la Guerra de Successió (Miquel J. DEYÀ, «Les Balears durant...», p. 149).

37. Per la seva banda, el capítol vuitè era el que permetia la lliure extracció del numerari fruit de la venda de cereals realitzada en un dels dos països per mercaders de l'altre, seguint el que era habitual abans de la guerra (Albert GIRARD, *Le commerce français...*, p. 120 i 122.). La referència als holandesos és ben important si es considera que eren els estrangers que havien obtingut més avantatges comercials en els darrers tractats firmats per la Monarquia Hispànica (Albert GIRARD, *Le commerce français...*, p. 99). De fet les clàusules comercials del Tractat dels Pirineus eren gairebé les mateixes que s'havien redactat a les frustrades converses de Münster més de deu anys abans, quan els avantatges comercials de què gaudien altres estrangers (holandesos, anglesos...) a Espanya eren molt diferents i, per tant, la clàusula de nació més afavorida significava quelcom ben diferent. Aquest fet pot explicar les primeres reticències de Pimentel a acceptar la redacció d'aquestes clàusules (Daniel SÉRÉ, *La paix des Pyrénées*, París: Ed. Honoré Champion, 2007, p. 394).

38. Andreu BIBILONI, *El comerç exterior de Mallorca. Homes, mercats i productes d'intercanvi (1650-1720)*, Palma: El Tall, 1995, p. 284-285.

39. Aquesta clàusula inserida en el capítol sisè del Tractat dels Pirineus és, per exemple, la que es va emprar l'any 1664 pel cònsol de Nacions Estrangeres, pel Col·legi de la Mercaderia, per mercaders –encapçalats per Esteva Conrado– i pels advocats de la Universitat per limitar la quantia de certs drets que els corredors pretenien cobrar sobre les vendes de mercaderies introduïdes de mà dels mercaders estrangers que tenien un factor a Mallorca (ARM, AH, 897, f. 162 i seg.).

40. De la importància d'aquest mercader n'és una prova el fet de que ja l'any 1657 tingués una companyia d'exportació d'oli (Andreu BIBILONI, *Mercaders i navegants a Mallorca Durant el segle XVII*, Palma: El Tall, 1992, p. 71).

41. ARM, Notaris, B-684, f. 408 v. i seg.

xueta Rafael Jeroni Cortés.⁴² No s'ha de confondre aquests membres de la família Solicofre amb altres de la mateixa família que apareixen vinculats al comerç exterior de l'illa i fins i tot residents a Mallorca en la dècada posterior.⁴³ De fet, tot pareix indicar que el primer contacte d'aquesta família amb Mallorca va ser en aquests anys posteriors a la firma de la Pau dels Pirineus i vinculada a les noves circumstàncies mercantils.⁴⁴ Aquestes pràctiques comercials concretes es poden considerar com una conseqüència de la pau, tot i que òbviament existia una tradició de mercaders estrangers establerts a Mallorca.⁴⁵ No hi pot haver dubte que en l'augment del comerç convencional després de la pau hi participaren sectors socials ben diversos com ara xuetes, cavallers o estrangers domiciliats a Ciutat. En aquest darrer cas cal esmentar l'actuació del gener del 1660 del francès Joan Desribat, domiciliat a Mallorca i casat amb una mallorquina, que rep sis-cents lliures del cavaller mallorquí Pere Moscaroles. El francès havia d'esmerçar els diners en productes mallorquins per vendre preferentment a França i dels beneficis comprar productes francesos per vendre a Mallorca.⁴⁶ Un altre exemple de la importància del comerç convencional (directe) després del 1659 entre ports francesos i el de Mallorca i, sobretot, de la integració de mercaders francesos –singularment marselesos– en el comerç exterior de l'illa és el contracte firmat el 22 de gener de 1662 i referit al peculiar comerç de cereals: Francesc Codina, mercader de Mallorca, contracta el patró francès Lluís Fabre per carregar vuit-cents cinquanta quarteres de blat a una població propera a Arlés; el blat era adquirit als mercaders de Marsella Sebastià Molton i al seu gendre Morard.⁴⁷

Naturalment la pau afectà el comerç exterior mallorquí i singularment aspectes concrets com ara l'organització comercial, dins la qual el corsarisme i el comerç indirecte perderen pes en favor del comerç convencional i directe tal com es deriva de l'anàlisi de la recaptació del vectigal de la mar entre el setembre de 1660 i el setembre de 1661. Durant aquest període arribaren al port de Ciutat de Mallorca un total de quaranta-dues embarcacions procedents de ports francesos distribuïdes de la manera següent:⁴⁸

- procedents de Marsella: 14
- procedents de Narbona: 7
- procedents de Toló: 4
- procedents d'Arlés: 3
- procedents de Niça: 2
- procedents de Vilafranca: 2
- procedents de port francesos sense determinar: 8
- procedents de Nàpols i Toló: 1
- procedents de Marsella i Liorna: 1⁴⁹

Cal destacar els aspectes següents:

1. L'evident hegemonia de Marsella, la qual cosa ens fa pensar que abans de la pau els contactes amb aquest port devien existir, tot i que essencialment per mitjà d'un comerç indirecte que s'ha de vincular amb la presència d'una colònia de francesos a Ciutat de la qual no en coneixem el volum exacte, la composició i les activitats econòmiques concretes desenvolupades.

42. ARM, Notaris, B-684, f. 73.

43. Andreu BIBILONI, *Mercaders i navegants...*, p. 86.

44. L'aspecte mercantil (Louis BERGASSE i Gaston RAMBERT, *Histoire du Commerce de Marseille*, tom IV, Marsella: Ed. Plon, 1954, p. 500-501).

45. Pel que fa a la segona meitat del segle XVI els d'origen italià pareixen dur l'avantatge. Moltes d'aquestes famílies d'origen italià les trobem també a la primera meitat del XVII i fins i tot més enllà (Miquel J. DEYÀ, «Extranjeros en el comercio y la manufactura del Reino de Mallorca en los siglos XVI y XVII», BSAL, núm. 62, 2006).

46. El francès es comprometia a vendre també un quintar i trenta lliures de pedres de picapedrer que ja es trobaven a França (ARM, Notaris, B-686, f. 18).

47. ARM, Notaris, M-1632, f. 149 i seg.

48. ARM, AH, 5545.

49. Pot ser d'utilitat comparar aquestes dades d'uns anys posteriors a la pau amb les d'un exercici anterior al 1659. Ha arribat fins a nosaltres el llibre del victigal de la mercaderia en 1656-57 (1 de setembre a 1 de setembre), que ens indica una arribada a Mallorca des de ports francesos de set vaixells i una sortida des de l'illa amb destinació a ports francesos de cinc, més un al Bastió de França. Per la seva banda, Andreu Bibiloni ha reconstruït la relació d'embarcacions que paguen el dret del deu per cent i contraban entre l'1 de setembre de 1657 i el 1664 (Andreu BIBILONI, «Mallorca i les relacions amb els enemics: el contraban (1650-1720)», a Isabel MOLL (ed.), *La Mediterrània: Antropologia i Història*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1991, p. 217-218), de manera que poden conèixer el nombre de vaixells que arribaren a Mallorca directament des de ports francesos:

- Del 2 de setembre de 1657 al 31 de desembre de 1657: 2
- 1658: 4
- 1659 (fins a 31 d'octubre): 14

2. De qualsevol manera la preponderància de les importacions procedents de Marsella no ens ha d'impedir veure les procedents d'altres ports, circumstància que pareix que no tingué continuïtat al llarg del que restava de segle.⁵⁰ Aquests ports *secundaris* de la conca mediterrània francesa pareix que en el període 1660-1661, és a dir immediatament després de la pau, conegueren una certa especialització en el subministrament de cereals a Mallorca, singularment Narbona. Cal demanar-se, tot i que no ens trobem per ara en condicions de donar-hi una resposta, si aquest comerç té a veure amb l'article de la Pau dels Pirineus que es referia a la retirada en moneda del beneficis obtinguts per mercaders d'un dels dos països fruit de la venda de cereals a l'altre.

3. Per via d'aquest comerç directe recuperat mercè a la Pau dels Pirineus entren a Mallorca, procedents de Marsella i altres ports dels voltants, tèxtils com ara peces de renís, piemonts, constances, estopetes de Cambrai, setines, sangales, però també colonials com ara xocolata o tabac. El cas del tabac ens informa de la capacitat d'adaptació d'alguns individus lligats durant la guerra al corsarisme, com és el cas del capità Canals, el qual, juntament amb Joan Moyà, reben entre el setembre del 1660 i finals de juliol del 1661 tabac per valor de 5.060 lliures.⁵¹

4. Entre els receptors de productes francesos ja l'any 1660 apareixen, a més del ja citat Rafael Jeroni Cortés, el francès Joan Lluís Bouet i la seva família, amb unes quantitats que pareixen indicar que ja abans de la pau aquests i altres personatges comerciaven amb ports francesos, de manera indirecta o per mitjà del limitat comerç directe.

Pel que fa a les sortides des de Ciutat de Mallorca cap a ports francesos, entre el setembre de 1660 i el de 1661 trobem vint-i-sis vaixells distribuïts de la manera següent:

- amb destinació a Marsella i Gènova: 1
- amb destinació a Marsella: 13
- amb destinació a Toló: 4
- amb destinació a Vilafranca de Niça: 2
- amb destinació a França (sense determinar): 6.

D'aquestes dades cal destacar:

1. El nombre de vaixells que surten des de Mallorca cap a ports francesos és sensiblement inferior als que fan el recorregut invers, la qual cosa és un element explicatiu, tot i que no l'únic, del dèficit de la balança comercial mallorquina envers Marsella, ara a partir del comerç directe instaurat després de la pau.⁵²

2. Evidentment l'oli és el gran protagonista de les exportacions mallorquines, tret indicatiu que ja abans l'oli mallorquí devia arribar en el gran mercat marsellès a partir del comerç indirecte o del limitat i controlat comerç directe.

3. Pel que fa als patrons, cal esmentar la important presència francesa. Sobre un total de vint-i-sis embarcacions que s'emporten productes des de Mallorca, quinze són de patrons francesos. Aquesta dada pareix indicar que es tractava de patrons que ja vehiculaven una bona part del comerç exterior mallorquí abans de la pau,

Durant la guerra es detecta, per tant, un comerç directe entre ports de la monarquia enemiga i Mallorca, tot i que molt inferior al posterior a la firma del tractat. Les causes d'aquest comerç amb França durant la guerra són diverses. En primer lloc cal recordar que el Regne mantenia que tenia privilegis per fer comerç fins i tot amb musulmans en cas de necessitat. De fet, aquest va ser un dels arguments emprats, tal com hem vist, per evitar el compliment de les mesures altament restrictives en aquest respecte dictades per la Monarquia poc abans de la firma de la pau. Altres causes poden ser la necessitat d'adquirir blat, producte no inclòs a la llista de mercaderies franceses d'entrada prohibida en els territoris hispànics o almenys no inclòs a la llista del 1650 (Albert GIRARD, *Le commerce français...*, p. 387). Aquesta necessitat de blat podria justificar certes exportacions des de Mallorca durant la guerra amb França i singularment a la dècada dels cinquanta, quan sovintejaren les collites insuficients com ho foren les dels anys 1650, 1651, 1652, 1653, 1655, 1657, 1659 i, un cop ja firmada la pau, la del 1661 (Josep JUAN, «La evolució de la producció agrícola en Mallorca durante la Edad Moderna. Fuentes y problemas de su estudio», *Moneda y Crédito*, núm. 144, 1978, p. 89). En darrer terme no es pot excloure com a causa d'aquest flux comercial el dinamisme de Lluís Bouet i la seva família. De fet Bouet és el mercader que més vegades apareix en aquest tràfic. No sabem fins a quin punt les relacions d'aquest mercader francès establert a Mallorca podien facilitar que aconseguís els permisos suficients per desenvolupar aquest comerç (per advertir la diversitat d'arguments que es poden emprar per justificar el comerç amb França en època de guerra vegeu Miquel A. CASASNOVAS, *Història econòmica de Menorca. La transformació d'una economia insular (1300-2000)*, Palma: Ed. Moll, 2006, p. 71). A més cal no oblidar que el rigor de l'autoritat a l'hora d'impedir el comerç amb l'enemic no sempre era el mateix. De tota manera, la comparació de les dades anteriors al 1659 amb les de l'exercici 1660-61 ens demostren que després de la pau hi hagué un augment del comerç, si més no del comerç directe. De manera que a l'època de guerra es pot parlar d'un comerç directe limitat i/o controlat entre Mallorca i França, situació que es pot fer extensiva a Menorca, on els contactes amb ports gals –sobretot Marsella– minvaren però no desaparegueren, ateses les necessitats de l'illa (Miquel A. CASASNOVAS, *Història econòmica...*, p. 70). A escala general hispànica és ben conegut que la guerra amb França no suposà la fi del comerç amb els gals (Albert GIRARD, *Le commerce français...*, p. 87).

50. Andreu BIBILONI, *El comerç exterior...*, p. 284-286.

51. ARM, AH, 5.545, f. 98 v.

52. Andreu BIBILONI, *El comerç exterior...*, p. 279.

quan es desenvolupava el comerç indirecte amb ports francesos. Però és que, a més, les tres embarcacions que durant aquell any es dirigeixen des de Mallorca cap a Ponent ho fan per mitjà de naus franceses o amb patrons francesos. Es tracta, per tant, d'uns patrons que ben aviat reconvertiren les seves estructures comercials cap un comerç convencional i directe com una conseqüència més de la pau.

La pau incidí sobre un altre aspecte de la vida marítima, les embarcacions. Durant la guerra, el Regne i els corsaris es proveïen d'embarcacions a partir de l'atac a francesos i altres enemics. Òbviament després de la pau no es podia continuar amb aquelles operacions, no sols això, després del 1659 es detecta un procés de venda d'embarcacions que havien estat capturades a francesos, cal pensar que relacionat amb la menor activitat corsària posterior a la firma del tractat. Així, el 26 de setembre de 1661 els coneguts armadors corsaris Jaume Canals, Antoni Morelles i Joan Baptista Sunyer, senyors i armadors de les naus *Sant Antoni*, *Àguila Doble*, *Sant Jordi*, *Sant Francesc* i *El Cassador*, donaven poders al capità de la primera de les naus citades, Pere Flexes, també vinculat al corsarisme, perquè pogués vendre qualsevol de les dites embarcacions.⁵³ Immediatament després Pere Flexes sortia en una expedició corsària en una empresa finançada per Morelles, Sunyer i Canals,⁵⁴ tot i que òbviament seria de menor rendiment que les dutes a terme en temps de la guerra amb França, la qual cosa explica l'evolució de les empreses corsàries cap a una reducció de les seves dimensions, capitalització i vaixells. De tota manera no cal perdre de vista que aquesta, com la pràctica totalitat d'expedicions corsàries posteriors a la firma de la pau, es feia emparada en reials cèdules atorgades en temps de guerra amb els francesos.⁵⁵

Posterior documentació recull vendes d'embarcacions citant explícitament que eren naus capturades a francesos durant la guerra. A títol il·lustratiu podem citar:

– El 18 de gener de 1663 la societat que prèviament havia estat formada per fer un viatge en cors i integrada per Antoni Pizà, mercader i governador d'aquell viatge, Gabriel Bastardo de Cisneros, capità d'una de les naus, Víctor Papatxi, capità d'una altra de les naus, el capità Canals, Antoni Morrelles, ciutadà militar i els mercaders Pasqual de Beyria i Joan Baptista Sunyer⁵⁶ venien una nau anomenada *Sant Francesc Bonaventura* de cinc mil quintars (203 tones) a la societat formada per Antoni Morrelles, en un 12,5%, el sard Estephanus Burnengo (16,66%), Antoni Pizà (12,5%), Joan Baptista Sunyer (12,5%), el capità Canals (12,5%), Víctor Papatxi (16,66%) i Pere Flexes (16,66%). La nau havia estat capturada als enemics francesos i es venia per preu de 3.500 rals de vuit.

– El 22 de gener de 1663 la mateixa companyia corsària ven una sagetia nomenada *San Francesc Bonaventura* de 2.600 quintars (105 tones) a una societat formada pel mateix capità Canals en un cinquanta per cent, Papatxi (25%), el mercader Antoni Garbí (12,5%), i Francesc Torres (12,5%), el qual en seria el patró, pel preu de 1.500 rals de vuit.⁵⁷ La sagetia havia estat capturada als enemics francesos.

– Dos dies després una societat corsària formada pels mateixos socis que apareixen a les anteriors operacions com a venedors a excepció de Gabriel Bastardo de Cisneros venen la nau anomenada *Santa Ana Bonaventura* de tres mil quintars (122 tones) a una societat formada pel capità Canals, que tenia el cinquanta per cent de la societat compradora, Francesc Ballester (25%) i el capità Miquel Rovira (25%) per 1.200 reals de vuit.⁵⁸ Aquesta nau també havia estat capturada als francesos.⁵⁹

En general s'observa com aquestes vendes de vaixells amaguen la reestructuració de les companyies corsàries en el sentit d'una reducció dels seus socis, ja que desapareixen els individus menys especialitzats en aquella activitat i que hi havien arribat atrets per les grans expectatives de negoci que s'hi podien trobar. Sens dubte és aquest el cas d'Antoni Morelles, més relacionat amb l'activitat comercial estrictament que no pas amb la naval i corsària,⁶⁰ de la mateixa manera que Joan Baptista Sunyer, Pasqual Beyria i possiblement Gabriel Bastardo de Cisneros, del qual no tenim major notícia.

53. ARM, Notaris, B-685, f. 284.

54. ARM, Notaris, B- 685, f. 286.

55. És aquest el cas de la cèdula atorgada per Felip IV a Canals, Sunyer i Morelles amb data 4 de desembre de 1656 i que ara (1661) s'emprava «*contra moros, turcos y otros enemigos de la Real Corona en las costas de Portugal, Barbaria i otras partes...*» (ARM, Notaris, B-685, f. 166-166 v.).

56. En aquesta companyia hi ha els noms més importants de l'activitat corsària de l'època de la Guerra dels Segadors i de la guerra amb França i fins i tot de l'època posterior: Canals, Morrelles, Papatxi, Sunyer. Algunes d'aquestes persones havien participat en societats corsàries anteriors, per exemple en els anys cinquanta i precisament contra francesos (Gonçal LÓPEZ NADAL, «El Capità Canals...»).

57. ARM, Notaris, B-706, f. 154 v. i seg.

58. ARM, Notaris, B-706, f. 157 i seg.

59. Evidentment les captures de vaixells francesos van ser moltes més, tot i que no coneixem el nombre exacte que van ser capturades pels corsaris mallorquins durant la guerra que acabà el 1659. Als casos citats es pot afegir, com un exemple més, l'apressament l'any 1655 d'una tartana francesa per part de la sagetia mallorquina *Santa Anna*, de la qual era armador Joan Esbert i patró, Llorens Servera. Després de la captura la nau va ser comprada pel mateix patró (ARM, Notaris, M- 1631).

60. Ja l'any 1657, Antoni Morelles era el segon major exportador d'oli de Mallorca (Andreu BIBILONI, *Mercaders i navegants...*, p. 62).

S'ha de tenir en compte que el clima de pau no sols feia que les actuacions corsàries es deixessin de realitzar, a més els corsaris deixaven de cobrar de la Capitania General de Mallorca o d'altres institucions militars les quantitats derivades de serveis realitzats pels corsaris, del lloguer d'embarcacions, correus, trasllats, etc.⁶¹

A mig camí entre l'economia i la guerra cal esmentar uns altres negocis que la pau convertí en irrealitzables, el rescat de presoners. Tot i que el rescat de mallorquins presos en territori francès no arriba, ni de bon tros, a les dimensions dels captius a Alger, cal fer-ne un menció. Es tractava òbviament de presoners fets en batalles. Un exemple n'és Francesc Brotat, mariner, que en un escrit datat el 14 d'agost de 1658 ens fa un resum de la seva aventura i de com aconseguir rescatar-se. El citat mariner havia sortit en cors amb una fragata, toparen amb uns francesos i molts dels espanyols foren morts. Ell va ser capturat i emportat a Adde, des d'on, per mitjà d'una carta, encomanà al seu procurador a Mallorca que fes el possible per aconseguir els cinquanta rals que costava el seu alliberament. El procurador, amb l'autorització prèvia del veguer de Mallorca, prengué sis lliures censuals amb la garantia dels béns del presoner per un preu de 75 lliures. És interessant que els diners arribaren a Adde per mà d'un francès que habitava a casa de Lluís Bouet, també francès i que llavors –com hem dit– ja era un mercader important especialitzat en l'exportació d'oli. Bouet cobrà quatre lliures per l'assegurança dels 50 rals en el seu viatge de Mallorca a Adde.⁶²

Davant de les noves circumstàncies de la pau i la previsió que almenys durant uns anys els negocis corsaris no fossin tan rendibles s'entén la petició, datada el 21 de juliol de 1661, del capità Canals i altres patrons referent a tenir un cònsol a Gènova.⁶³ El comerç convencional apareixia ara com una alternativa al lucratiu corsarisme i en general al comerç alternatiu d'èpoques anteriors.⁶⁴

La nova situació militar

La pau amb França afectà la defensa de l'illa no exclusivament pel que respecta al corsarisme. Tot i que es devia ser conscient que la pau no seria definitiva, sí que és veritat que el temor a un atac directe dels francesos passà a un segon terme, tot i que no desaparegué. De fet les amenaces franceses havien sovintejat durant la guerra. Una d'aquestes situacions difícils es donà l'any 1643 quan es temia un atac des de Marsella, tal com informava el rei als jurats el 28 de febrer, tot indicant la seva satisfacció perquè les autoritats del regne s'havien proveït a Liorna ja de 1.800 quintars de pólvora (73.260 quilograms) emprant els diners destinats als fons de la fortificació per ser els únics disponibles tal com havia autoritzat el mateix Felip IV.⁶⁵ Abans de la firma de la pau, el temor sobre un atac sobre Menorca i Eivissa fou constant.⁶⁶ Tanmateix, no es tractava sols d'amenaces de invasió, sinó de la guerra corsària. Alemany recull un episodi, concretament el corresponent al 1651, quan Don Joan d'Àustria recalà a Mallorca per fer escala en el seu viatge que el duria a posar-se al capdavant de les tropes reials que l'any següent entrarien a Barcelona. El vaixell corsari francès *El León Coronado*, que havia capturat una sagetia amb «trescientos soldados sin marineros y treinta piezas» d'artilleria, s'enfrontà a vaixells espanyols en aigües de Formentera.⁶⁷ Pareix acceptable la idea exposada pel mateix Alemany en el sentit que durant la dominació francesa de Catalunya hi hauria apetències gales pel domini de Mallorca.⁶⁸

En aquell ambient el corsarisme amb la seva natura meitat militar meitat comercial resultava molt rendible. Així ho demostren expedicions com la que l'any 1657 dugueren a terme en qualitat d'armadors Jaume Canals, Antoni Morelles, Joan Bautista Sunyer, Antoni Pizà i Pasqual de Beyria. L'esquadra, tot i estar formada per dos vaixells per lluitar contra el turc, aviat se situà al front de Marsella per impedir el comerç amb i des d'aquell port.

61. Un exemple d'aquest ingressos és l'inventari *post mortem* que es realitza l'any 1658 sobre els béns del patró Joan Totosaus, al qual per serveis prestats durant la Guerra dels Segadors el Reial Patrimoni devia 14.075 rals «per tants en que dit patró Totosayus avançà la Reial Asienda en lo servici que ell ab son bergantí juntament ab altres bergantins mallorquins feren a Sa Reial Magestat a les costes de Catalunya; per raó dels quals crèdits tenen los patrons de dits bergantins ajustats en dit Reial Patrimoni que cada any sels paguen 800 lliures a compte». Es tractava d'un deute qualificat de difícil cobrament (ARM, Notaris, B-674, f. 365v.). Per aprofundir sobre els serveis prestats pels corsaris mallorquins *contratats* per les autoritats reials i les dificultats per a què Totosaus i altres patrons cobressin l'import dels serveis prestats vegeu Gonçal LÓPEZ NADAL, «La participació del cors mallorquí a la desfeta de la revolta de Catalunya», BSAL, núm. 36, 1978, p. 256 i seg., p. 263.

62. ARM, Notaris, M-1632, f. 13 v.

63. ARM, Notaris, M-1632, f. 131.

64. Emprem aquí el concepte *comerç alternatiu* amb la mateixa accepció que l'empra López Nadal («El corsarismo en las estructuras mercantiles: las fronteras del convencionalismo», a Gonçal LÓPEZ NADAL (ed.), *El comerç alternatiu. Corsarisme i contraban (segles XV-XVIII)*, Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear, 1990, p. 270). Noteu que el citat autor inclou dins el concepte de *comerç alternatiu* el comerç fet amb l'enemic per mitjà de potències neutrals, el contraban i el corsarisme i com aquestes tres modalitats, tant en termes generals com pel que fa en concret a Mallorca, es van veure afectades pel Tractat del Pirineus.

65. ARM, Notaris, A.H. 879, s. n.

66. Miquel A. CASASNOVAS, *Historia de Menorca*, Palma: Ed. Moll, 2005, p. 272. Pel cas d'Eivissa vegeu Antonio ESPINO, *Los gobernadores de Ibiza en el siglo XVII. Política y guerra en un enclave del Mediterráneo*, Eivissa: Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 2006, p. 82 i seg.

67. Les dades pareixen una mica exagerades (Jeroni ALEMANY, *Historia General...*, p. 11).

68. Jeroni ALEMANY, *Historia General...*, p. 21.

Posteriorment es dirigí a Xipre, Tunísia, Alexandria i Berberia, on aconseguiren capturar un vaixell anglès amb un botí –segons Alemany– de 25.000 pesos. A l'alçada de Creta en capturaren un altre, també anglès, i posteriorment un altre, de la mateixa nacionalitat, procedent de Portugal i carregat d'espècies. L'expedició se saldà, segon l'autor citat, amb la captura de nou vaixells, tres sageties i mercaderies per valor de més de 200.000 ducats,⁶⁹ quantitat tan elevada que el rei en atenció als serveis prestats per aquests corsaris ordenà al lloctinent que, tot i que estaven obligats a pagar el vint per cent de tot el capturat, negociés amb ells una quantitat inferior sempre que fos com a mínim de 30.000 rals de plata.⁷⁰

La pau amb França permeté vehicular l'ajuda militar de Mallorca a la Corona cap al nou escenari preferent de guerra: Portugal. El 4 de maig de 1661 el rei demanava al Regne un servei de tres companyies de cent homes cada una per la Guerra de Portugal, i va encarregar al mallorquí Pere d'Aulí la recluta d'una d'elles.⁷¹ El Regne acceptà la petició però demanà una sèrie de coses al rei, com ara que per a les despeses necessàries es poguessin treure dues mil lliures de l'anomenat fons de la fortificació, teòricament destinat a la construcció, el manteniment i la dotació artillera i armamentística de les muralles.⁷² També es demanava que, a més d'Aulí, la resta d'oficials de les tres companyies també fossin mallorquins i nomenats pels jurats del Regne i el síndics clavaris.⁷³ El rei acceptà aquestes dues peticions però donà llargues a d'altres. Val la pena veure quines eren aquestes altres sol·licituds que el Regne demanava tot recordant els seus serveis durant la guerra de Catalunya i contra els francesos i lligant-les a les noves peticions del rei:

- que es permetés cobrar talles, suspeses anys abans per mor de l'oposició de l'estament eclesiàstic a estar gravat amb elles,
- que els mallorquins fossin cridats a corts,
- que el bisbe fos mallorquí i les places d'oficials de guerra, escrivanies, portaries i altres fossin atorgades també a mallorquins.

Es tractava de peticions que es repetirien en anys posteriors.⁷⁴ El que és interessant és que els representants del Regne vinculaven el servei militar dels tres-cents homes que demanava el rei a la concessió de les peticions citades. Així ho deixa clar la carta que els jurats del Regne enviaren al monarca amb data 11 de juny 1661:

*Haviendo sido servido V.M. con su Real Carta de primero de Mayo de mandarnos se levantassen en este Reyno 300 hombres para las Reales Armas de V. M. ... y porque de la Real Clemencia de V. M. hemos esperado siempre en tantas levas algunas mercedes, vuelve ahora el Grande y General Consejo a suplicar la execución de... las tallas y que en tiempo de Cortes seamos convocados en ellas pues tenemos privilegios en que se nos está concedido y por descuydo se nos dexan de enviar convocatorias como ya lo pidió también el Reyno en la última leva del tercio que levantamos por orden de V. M. por Octubre de 1653 y así, postrados en los Reales Pies de V. M. le suplicamos sea servido de que para proseguir y acatar esta leva de los 300 hombres se tome resolución en el medio de la talla, seamos convocados en Cortes quando las hubiere y se entreguen las patentes de capitanes para las demás compañías a los que nombrare esta Universidad, con que se facilitará más dicha leva como lo esperamos de la Real Clemencia de V. M. cuya Católica y Real Persona guarde Dios como la Chistianidad ha menester y sus fieles vasallos deseamos.*⁷⁵

69. Jeroni ALEMANY, *Historia General...*, p. 227. Una narració d'aquest viatge es pot trobar a Àlvar CAMPANER, *Cronicón...*, p. 416-417.

70. El rei assenyalava també que dues terceres parts del que es recaptés per aquest concepte es lliuressin a Josep Sánchez Ricarte, regent de la Tresoreria del Consell d'Aragó, per pagar la lleva de cavalls que en aquell moment es realitzava (ARM, RP, 262, f. 39), de manera que una operació corsària de mallorquins servia per sufragar parcialment, però de manera directa, despeses generals de la defensa de la Monarquia Hispànica, aspecte que cal no oblidar a l'hora de valorar el corsarisme en tota la seva dimensió i l'aportació mallorquina a la defensa general de la Monarquia.

71. ARM, còdex 32, f. 175 v.

72. Ben aviat aquesta quantitat s'ampliaria en altres dos mil (ARM, còdex 32, f. 180).

73. De fet, a petició del Regne, el rei ja havia concedit el mateix pel que fa a les companyies que formaven part del terç que s'aixecà l'any 1653 amb la diferència que en aquella ocasió les propostes del jurats i síndics clavaris necessitaven el vistiplau del lloctinent (ARM, AH, 871, s. n.), cosa que no sembla que passés ara.

74. El tema de la contribució del clero en les talles era el realment important i no tant el de la suspensió de la recaptació d'aquest impost. Teòricament el problema es resolria ja en època de Carles II amb l'anomenada Reial i Pontifícia Concòrdia, tot i que els conflictes ressorgirien en època borbònica (Miquel J. DEYÀ, «La conflictividad entre autoridades políticas y religiosas en la Mallorca de Felipe V. Las cuestiones fiscales», a Alfredo ALVAR, Jaime CONTRERAS i José Ignacio RUIZ (eds.), *Política y cultura en la época moderna (Cambios dinásticos, milenarismos, mesianismos y utopías)*, Alcalá: Universidad de Alcalá, 2004, p. 345-351). Altres peticions com ara la dotació de Corts a Mallorca va reaparèixer com a petició a l'arxiduc quan s'inicià el seu període de domini de l'arxipèlag (Miquel J. DEYÀ, «Les Balears durant...», p. 157).

75. ARM, AH, 712, f. 24. Casanova ja indicà que el Regne vinculà la prestació del servei a la concessió d'allò que demanava (Ubaldo CASANOVA, *Aproximación a la historia mallorquina del siglo XVII*, Salamanca: Amarú Ediciones, 2004).

La col·laboració militar que la Corona obtingué dels mallorquins durant la Guerra dels Segadors i amb la guerra amb França no serví per a què el Regne, ja després de la firma del tractat, aconseguís un nivell institucional més elevat gràcies sobretot a la consecució de Corts, però sí que s'aconseguien beneficis per part de particulars. Ja s'ha citat abans que el rei acceptà que els oficials de les tres companyies que el Regne envià a Portugal fossin designats pels jurats i síndics, la qual cosa és important en un moment en què els serveis militars a la Corona eren una forma d'ascensió social. A més, cal no oblidar que el capità Canals, just després de la pau va ser nomenat alcaid del castell de Bellver en atenció als seus molts d'anys de servei en favor de la Corona.⁷⁶ No és aquest l'únic ascens que aconseguiren persones que havien lluitat a favor de Felip IV: el capità Antoni Vanrell, que fins i tot quan es firmà la pau estava amb la seva companyia a Catalunya òbviament a causa de la guerra amb França, va ser nomenat ajudant de sergent major.⁷⁷

Poc després, el 30 de juliol de 1661, el rei determinava que els tres-cents homes fossin remesos a Cadis per mitjà de vaixells corsaris o que es noliegés un vaixell a posta i que, en tot cas s'evités, el contacte amb els musulmans.⁷⁸ Tot i que la documentació indica que no tota aquesta tropa d'infanteria s'embarcà en naus corsàries, sí que indica que així ho va fer la major part.⁷⁹ Posteriorment el contingent mallorquí s'havia d'incorporar a l'exèrcit d'Extremadura.⁸⁰ Era evident que l'operació militar a Portugal era prioritària enfront a la lluita corsària contra els nord-africans. En la mateixa carta el rei consentia que per cobrir les despeses de la lleva el Regne prenguéss dues mil lliures de fons de la fortificació i que els oficials de les tres companyies fossin nomenats a proposta dels jurats i dels síndics de la part forana mentre que la resta de peticions del Regne, algunes d'elles de major component polític, van ser desatesses pel monarca.⁸¹ Davant de la negativa de la Corona a les peticions del Regne, el Gran i General Consell proposà que se suspengués la lleva,⁸² tot i que finalment la lleva es dugué a terme. El que sí que passà és que es prengué nota per a futures peticions. L'any 1667, davant d'una petició d'homes –també per anar a Portugal–, el Regne s'excusà de realitzar-la.⁸³

A més de l'ús de tropa reclutada a Mallorca, les constitucions de societats de corsarisme posteriors al 1659 consideraven una possible intervenció a les costes portugueses.⁸⁴

Conclusió

És evident que les clàusules comercials del Tractat del Pirineus tingueren un impacte important en el comerç exterior de Mallorca. Els negocis vinculats al comerç alternatiu (corsarisme, contraban, comerç indirecte amb França) minvaren a favor del comerç convencional. Pareix que el pas de l'un a l'altre es va fer sense grans traumes, una prova de la capacitat d'adaptació i, per tant, maduresa dels agents que participaven en una i/o altra modalitat. La col·laboració del Regne amb les empreses de Felip IV (Guerra dels Segadors, guerra amb França) va fer pensar alguns a lligar futures ajudes amb reivindicacions polítiques concretes, tot i que no noves, de les quals la més cridanera era la participació en Corts. La fidelitat no tingué el premi institucional esperat, com si les estructures polítiques tinguessin una capacitat de renovació molt més limitada que les realitats comercials. Unes realitats comercials, cal no oblidar-ho, que es van veure molt afectades per un tractat que va més enllà de la fixació d'una nova frontera terrestre.

76. ARM, RP, 106, f. 231.

77. ARM, RP, 106, f. 236.

78. ARM, Còdex 32, f. 178 v.

79. Un contingent posterior també s'embarcà amb vaixells anteriorment lligats a l'activitat corsària, concretament amb la nau *San Antonio*, «capitana de la esquadra de corso de este Reyno». El capità d'aquesta nau i suprem responsable del transport de la tropa era el conegut corsari Pere Flexes (ARM, Notaris, M-1633, f. 9v). Aquesta tropa partí el mes de setembre del 1664. La nau *San Antonio* que ara col·laborava amb el trasllat de soldats és un exemple més de la reconversió que conegué tot el sector marítim de Mallorca arran de la pau. Aquesta mateixa nau havia estat emprada en una societat corsària formada al novembre del 1657 en la qual actuaven com a armadors Jaume Canals, Antoni Morrelles, Antoni Pizà, Joan Baptista Sunyer i Pascual de Beyria, mentre que el capità era Lluís Soler (ARM, Notaris, M, 1631, f. 207). És més que probable que aquesta embarcació fos una de les dues que va protagonitzar el gran viatge corsari que amb els mateixos armadors hem referit anteriorment (vegeu la nota 69).

80. ARM, Notaris, M-1632, f. 194 v.

81. És ben simptomàtica la carta del rei al virrei sobre les pretensions del Regne: «Y respecto de ser llamados los mallorquines a Cortes y que el Obispo se proveha en natural y también las plassas de oficiales de guerra, escrivaniás, porterías y demás oficios les significaréis (als jurats) de mi parte que siempre que huviere ocasiones de emplearles estará en particular atensión de hacerlo como merecen tan fieles y leales vassallos y lo han procurado merecer. Pero que en lo demás que suplican se reconocen inconvenientes en la concessión y por esta razón he mandado se excusen» (ARM, AH, 880, s. n.).

82. ARM, Actes Gran i General Consell (AGC), 67, f. 5 v.

83. José JUAN, «Contribución de Mallorca a la Monarquía en el siglo XVII», a l'obra col·lectiva *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz*, Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1981, p. 601.

84. ARM, Notaris, B- 685, f. 166 v.